

Ольга УМАНЕЦЬ

ВІДЛІКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФАУСТІАНСЬКОЇ МІФОЛОГЕМИ В МИСТЕЦТВІ ХХ СТОЛІТТЯ

Буття фаустіанської міфологеми, котра концентровано втілює
на рівні художньої рефлексії кардинальні проблеми людства

та особистості, сягає своїм корінням легендарної та агіографічної літератури епохи Середньовіччя. Перманентно актуальна й концептуально варіабельна в контексті європейського мистецтва Відродження, Нового та Новітнього часу, ця одвічна тема постає у множинності індивідуальних мистецьких трактувань, суголосних пошукам аксіологічних домінант людства в контексті різних історично-культурних парадигм.

У шляхах трансформації фаустіанської міфологеми в різних видах мистецтва в культурному просторі ХХ ст., на наш погляд, видається можливим виокремити декілька тенденцій. Посилюваній відцентровий рух від утвореного Й. В. Гете хрестомагітного для європейської культури варіанту фаустіани як концептуально «згорненого» символу гносеологічних шукань особистості та повернення до витоків одвічної теми репрезентує «Дійство про Теофіла» О. Блока (1907 р.). Звернення до середньовічного жанру міраклія з його дидактичністю, атмосферою дива, демонстрацією згубності відмови людини від перманентно та іманентно значущих аксіологічних пастанов і раптовим вирішенням кардинальних проблем «згорни» резонувало із неможливістю торування шляхів розв'язання глобальних проблем, виходу із ситуації ціннісної «напруги» на зламі Нового та Новітнього часу. Із ціннісним «вакуумом», що в ньому перебувала російська інтелігенція, та з її пошуками майбутніх шляхів буття була співзвучна ціннісна маргінальність Теофіла. Відкиданням парадигмальних аксіологічних опор свого часу — християнські чесноти — та честолюбними помислами (прагненням сану) цей образ провіщує прагнення самореалізації особистості в контексті прийдешнього Відродження, жагою багатства — значущість матеріальних орієнтирів у контексті світоглядної парадигми Нового та Новітнього часу. Проте повернення Теофіла до лона віри, його порятунок Мадонною утверджують позачасову значущість релігійних опор за умов всеохоплюючого розчарування та нігілізму.

Тенденція образної та сюжетно-фабульної редукції, репрезентації теми в цілому одним із образів фаустіанської тріади та «вилучення» із її сюжетно-фабульного стрижня атрибутивного мотиву угоди з дияволом виявляється у «Трьох сценах із «Фаусту» Гете» О. Локшина. Пліуралістична жанрова природа твору (що на різних рівнях музичної тканини містить риси народної пісенності, опери, романтичного вокального циклу, романтичної симфонії, моноопери, музичної драми, інструментального театру, ознаки полістилістики),

а також семантично визначені знаки музичної культури минулого (зокрема аллюзійно відтворені) забезпечують щільну концентрацію в ньому знаків культурної пам'яті людства, адекватну позачасовій актуальності фаустіани в цілому та одвічній життєвості концепту жіночого начала як його невід'ємної складової. Трансформація фаустіанської міфологеми у «Трьох сценах...» пов'язана з перевертністю, амбівалентністю та функціональною підміною образів Фауста та Мефістофеля й, передусім, їх неявистю, що суголосно парадигмальним ознакам постмодернізму — цитатності та мисленню знаками-символами, котрі залежно від контексту репрезентації набувають змістовної пліуралістичності, зумовленої водночас винятковою значущістю особистісного світобачення.

Водночас специфіка концептуального інтерпретування фаустіани у творі детермінована «згортанням» її проблемного поля в самодостатній та самоцінний образ Маргарити. У лірико-трагедійній інтерпретації він характеризується «модуляцією» у сферу потенційно закладеного в ньому негативного начала та водночас набуває статусу символу страждань людської душі та духовних понуків, спрямованих на набуття не знання, а Любові як надмети існування людини. Така деактуалізація гносеологічної проблематики і концептуальна вицїсть емоційного, особистісного начала також адекватна постмодерністській парадигмі світобачення, що уможливило висновок щодо актуалізації прогностично-ціннісного потенціалу фаустіанської тематики.

Концептуальна «перевертність» (до народіювання) і «вторинність», котра детермінує переосмислення сутності образів фаустіани та її концептів — знання, віри, самоствердження особистості та жіночого начала виявляється у романі «Фальшивий Фауст, або Переправлена поновнена куховарська книга — П. П. К.» М. Зарина. У травестійному, народійному контексті гносеологічна проблематика фаустіани набуває специфічного забарвлення. Пасіонарна піднесеність героя спрямована на пошук псевдоцінностей — накопичення та вдосконалення гастрономічного досвіду. Вторинність цих пошуків і дух тотального пародіювання та скепсису, що просякає твір, зумовлюють концептуальне самозаперечення сутності образів фаустіани — вони постають як «перевертневі» та функціонально підмінні, що виявляється в зовнішньому та внутрішньому перевтіленні (зокрема зміні імені та національності). Їх співвіднесеність із знаковими образами минулого (образами Кристофера Марло, Шекспіра, Бена Джонсона зокрема),

поступова «модуляція» образів до опозиції самих собі, принцип «театру в театрі» утворюють подвійну атмосферу мерехтіння культур сучасності та минулого, адекватну постмодерністському розумінню культури як єдиного поля духовного досвіду. Надактивність аксіологічних пошуків героя і водночас ціннісний скептицизм, гротескове переосмислення всього викладеного у фіналі, разом із множинністю семантичних джерел образів і дією в різних історично-культурних просторах, надає концепції фаустіани М. Зариня аксіологічно-прогностичного характеру, фаустіанській міфологемі — характеру ризоми, що зумовлює співзвучність твору настановам постмодерністської картини світу, та прокладає шляхи подальшого осмислення сутності духовних шувань людини, зернини духовності особистості на межі ХХ–ХХІ ст.

Міністерство культури України

Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ОБРІЇ — 2016

Збірник наукових праць

Частина I

Київ — 2016

Культурно-мистецькі обрії — 2016 : зб. наукових праць / за заг. ред. К. І. Станіславської. — К. : НАКККІМ, 2016. — Ч. 1. — 192 с.

До збірника увійшли наукові праці широкої культурно-мистецької та освітньої тематики за матеріалами тез і доповідей Міжнародної заочної науково-теоретичної конференції.

Культурно-художественные горизонты — 2016 : сб. научных трудов / под. общ. ред. Е. И. Станиславской. — К. : НАКККІМ, 2016. — Ч. 1. — 192 с.

В сборник вошли научные работы широкой культурно-художественной и образовательной тематики по материалам тезисов и докладов Международной заочной научно-теоретической конференции.

Редакційна колегія

Белявіна Н. Д. — кандидат педагогічних наук, професор; *Брайченко Т. Ф.* — кандидат педагогічних наук, доцент; *Грищенко В. І.* — кандидат педагогічних наук, доцент; *Демещенко В. В.* — кандидат історичних наук, доцент; *Козлін В. Й.* — доктор мистецтвознавства, професор; *Куц С. В.* — кандидат мистецтвознавства, доцент; *Матушченко В. Б.* — кандидат культурології, доцент; *Погребняк Г. П.* — кандидат мистецтвознавства, доцент; *Станіславська К. І.* — доктор мистецтвознавства, професор (відповідальний редактор); *Шлемко О. Д.* — кандидат мистецтвознавства, доцент.

Статті друкуються в авторській редакції. Автори відносять за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу, за належність поданого матеріалу їм особисто, за правильне цитування джерел та посилання на них. Редакція може не поділяти думку авторів.